

Szádeczky-Kardoss Samu

A KÁRPÁT-MEDENCE IX. SZÁZADI TÖRTÉNETÉNEK
NÉHÁNY FORRÁSÁRÓL

Megjegyzések az Einhard-féle Nagy Károly-élet-
rajz 15. fejezetéhez

Azok a számomra hozzáférhető irások, amelyek a Duna menti abodritusokról illetve másik nevükön a praedenecentusokról szólnak,¹ mind csak Jámbor Lajos korában /814-840/ említik expressis verbis frank függőségbe tartozóként ezt a népet. A birodalmi évkönyvek /Annales regni Francorum/ 818. évi bejegyzését a legtöbb, a 822. és 824. évi jegyzetét pedig minden szakember e szóban forgó szláv etnikummal hozza kapcsolatba,² amelyre a császár védnöksége és fennhatósága terjed ki.

818 telének közeledtével azok a követek járultak Heristalliumban Jámbor Lajos színe elé, akiket a dalmáciai guduscanusok feje, Borna, Alsó-Pannonia /a Dráva-Száva vidék/ vezére, Liudewit, a timocianusok /azaz a Timok vidékiek/ Bulgáriától elpártolt népe s az abodritusok küldöttek ki.³ -- 822-ben a tél kezdetére Frankfurtba vonult a császár. Ibique generali conventu congregato necessaria quaeque ad utilitatem orientalium partium regni sui pertinentia more solemni cum optimatibus, quos ad hoc evocare iusserat, tractare curavit. In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum, et in

Pannonia residentium Abarum legationes cum muneribus ad se directas audivit. — 824-ben Aachenben töltötte a teltet Jámbor Lajos. Quo cum venisset ... legatos Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt, qui et ipsi adventare muntiabantur, illico venire permisit. Qui cum de Bulgarorum iniqua infestatione quererentur et contra eos auxilium sibi ferri deposcerent, domum ire atque iterum ad tempus Bulgarorum legatis constitutum redire iussi sunt. /825 május közepére a bolgár követek a császár hívására megjelentek Aachenben a frank-bolgár határ kérdésének megbeszélésére, a praedenecentusok követsége viszont elmaradt. Nyilvánvalóan a frankok nem tudtak fegyveres segítséget küldeni a fenyegetetteknek, s azok így Omurtag hatalma alá kerültek,⁴ Bulgáriától független diplomáciára immár nem gondolhattak./

A 824-es híradás, láttuk, nemcsak a népről szólt, hanem annak lakóhelyét is néven nevezte: contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt. Kétségtelenül ugyanezt /!/ a területet azonban a már Nagy Károly /768-814/ által frank fennhatóság alá vetett földek közé sorolja Einhard /Vita Karoli Magni 15/, aki kortárs tanúja és közvetlen ismerője volt a nyugati császárság feltámasztója tetteinek: "ipse /sc. Karolus/ ... utranque Pannoniam et adpositam in altera Danubii ripa Daciam ... perdomuit", írja. Ezek szerint kimondhatjuk: a birodalmi évkönyvekben és Einhardnál említett "Dacia" népével, az ~~abodritus~~ praedenecentusokkal együtt⁵ már Jámbor Lajos

előtt, Nagy Károly korában a frank birodalom hatalma alá került. Sajnos azt, hogy ez más forrásból is ismert események kapcsán következett-e be, s ha igen, milyen alkalmossal, biztosan meg nem mondhatjuk, csak találgathatjuk. Legvalószínűbbnek mindenesetre a 803-as datálás látszik. Ekkor ugyanis Pannonia mellett vele szomszédos területek is hódoltak /Annales Lobienses, a. 803: Pannonia cum finitimis regnis sub ditione imperatoris redacta est/, s az avarok meg pannoniai fejedelmük, a tudun mellett szlávok is helyezkedtek Nagy Károly uralma alá /Zodan princeps Pannoniorum veniens manibus imperatoris se contradidit. Multi quoque Sclavi et Huni ... se cum omnibus quae possidebant imperatoris dominio subdiderunt, - írja az Annales Mettenses priores, a. 803/.⁶

Einhard azonban nemcsak kronológiai, hanem történeti földrajzi tanulsággal is szolgál. Szövegében ugyanis a kérdéses "Dacia" mindkét Pannoniát /utramque Pannoniam/ érintő, mellettük fekvő /adpositam/ területként szerepel. Tehát nemcsak a Titel-Belgrád közötti szakaszon nyúlt a /Pannonia Sirmiensist határoló/ Dunáig, mint az antik Dacia fogalmából kiindulva fel szokták tételezni,⁷ hanem a Dráva-torkolatnál végződő észak-déli Duna-szakasz bal partjának egy darabját is magába foglalta, tehát a déli Duna-Tisza-közt egész szélességében felölelte. Bármennyire vitatott is ti., hogy a Karoling kor különböző periódusaiban mit jelentett Pannonia Inferior és Pannonia Superior, az bizonyos, hogy 828 előtt a két tartomány együttesen⁸ tekintve nemcsak a Dráva-torkolat alatti,

hanem kisebb vagy nagyobb hosszúságban az azon felüli Duna-vonalat is elérte.⁹

Megjegyzés II. Jenő pápa Piligrim által hamisított leveléhez

A frank fennhatóság alá vetett avarságot önálló népi közösségként hiteles kútfő utoljára 822-ben említi. Az Annales regni Francorum /előző fejezetünkben idézett/ megjegyzése szerint a Pannoniában lakó avarok követsége is megjelent ekkor ajándékaival a császár színe előtt a frankfurti birodalmi gyűlésen. A legtöbb kutató azonban feltételezi, hogy ezt a 822-es évet csak terminus post quem értelmében kell felfogni. A pannoniai avarok népi közösségének a felszámolását s közvetlen birodalmi adminisztráció alá rendelésüket azokkal az átszervezésekkel szokták kapcsolatba hozni, amelyekre a bolgárok Dráva menti inváziói kapcsán került sor¹⁰ s amelyek leglátványosabbika a friauli örgrófságnak négy comes közötti felosztása volt /Annales regni Francorum, a. 827, 828; Annales Fuldenses, a. 829/.

A szervezett avar közösség 822 utáni meglétét a frank birodalomban egy olyan irás is valószínűsíti, amelyet ismereteim szerint az újabb kutatás ebben az értelemben még nem értékesített /koholtsága miatt tökéletesen mellőzött/. Piligrim passauai püspök /971-991/, mint ismeretes, érseki rangra pályázott, s ennek az igénynek a történelmi alátámasztásául dokumentumokat hamisított, amelyek azt lettek volna hivatva bizonyítani, hogy Passau főpapjai a

múltban már viselték az érseki palliumot. E hamisítványok közé tartozik II. Eugenius pápa /824-827/ állítólagos levele,¹¹ amelyben Urolfus passauai érsek egyházi méltóságának illő respektálására szólít fel püspököket és két világi vezetőt: Moimirt Moraviában és a tudunt /"Tutundust"/ Avariában /más néven Huniában/. Ott, ahol módunk van Pilgrim hamisítói eljárásának a közelebbi megismerésére, azt tapasztalhatjuk, hogy az ambiciózus főpap lehetőleg hiteles okmányok textusát illetőleg adatait vette falzifikátumaiba s ezekhez kapcsolata az érsekségre utaló betoldásokat illetve átszövegezéseket.¹² Így könnyen elképzelhető /ha persze nem is bizonyos/, hogy ismert olyan azóta elveszett okmányt, amely szerint Jenő pápa idején, tehát 822 után még egzisztált egy külön avar népi közösség a pannoniai főnök, a tudun vezetése alatt.¹³

Avar maradványokról szóló forráshelyek értelmezéséhez

1. Niképhorosz császár 811 nyarán elfoglalta Krum székhelyét. Itt az eredménytelen védekezés során Bulgária elit katonáiból tizenkétezren veszttek oda. Az ezt követő mérkőzésben ötvenezer főnyi veszteséget szenvedett a kán hada.¹⁴ Ilyen katasztrofális emberveszteségek után érthető, ha a bolgár fejedelem hadereje ütőképességének a helyrehozása érdekében különleges rendszabályhoz folyamodott: megtizedelt egységeit olyanok csatasorba állításával egészítette ki, akiket uralkodói parancsszavával nem, csak zsolddal fogadhatott szolgálatába nyilvánvalóan or-

szága határain túlról. E zsoldba fogadott csapatok között /amelyek jelentősen hozzájárultak a Balkán hegység vadonában törbe csalt császári sereg július 25-26-i teljes megsemmisítéséhez/ avarok is voltak a közel egykorú forrás tanúsága szerint.¹⁵ Hogy frank fennhatóság alatt élő avarok szegődhettek volna bolgár zsoldba,¹⁶ ez valószínűtlen. A birodalmi határvédelem Nagy Károly idején szilárd volt, tömeges távozást a határokon túlra biztosan meg tudott akadályozni. 811-ben Pannoniába vezényelt csapatok arról is gondoskodtak, hogy egykori szláv alattvalók ne zaklathassák kényre-kedvre a birodalomban lakó avarokat /Annales regni Francorum, a. 811/. Ezeknek tehát okuk sem igen lehetett Nagy Károly helyett Krumot választani urukul. Nem bolgár s nem is frank fennhatóság alatt élő, hanem önállónak maradt avarok lehettek azok, akik bolgár zsoldba szegődtek. De szálláshelyük az Alföld déli részére nemigen képzelhető; az Einhard-féle Nagy Károly-életrajz 15. fejezetéhez adott megjegyzéseinkből kitetszett, hogy ezen a földdarabon az abodritus praedenecentus nép frank fennhatóság alatt élt már Nagy Károly korában. Ettől északra illetve északkeletre lakhattak valahol azok a "szabad" avarok, akikből Krum zsoldosai kikerültek.

2. A jól tájékozott kortárs¹⁷ Regino a magyarok honfoglalásáról szóló feljegyzésében /Chronicon a. 889/ így ír: Et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines pererrantes venatu ac pastione¹⁸ victum cotidianum quaeritant; deinde Carantanorum, Marahensium ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt. A honfog-

lалók tehát először /primo/ három ország határait /fines/ érintő vagy legalábbis közvetlenül megközelítő területen vetették meg a lábukat. Innen aztán /deinde/ Bulgária, Morávia és a Karantánia Őrgrófja /Liutpold/ által igazgatott keleti frank tartományok¹⁹ földjére törtek.

Az először /primo/ megszállt vidéket sokan elhagyott lakatlan területnek szokták értelmezni,²⁰ ahol valaha avarok és "pannoniaiak" éltek. Regino szövegének ilyen interpretációja azonban a filológiai módszeresség elemi szabályába ütközik. Alapkövetelmény ugyanis, hogy egy szerzőnek a megértésénél a kérdéses szerző, egy mű magyarázatánál az adott mű nyelvezetéből, szóhasználatából induljunk ki, ha erre lehetőség van.²¹ S itt még ennél is szilárdabb támaszt találunk az értelmezéshez: nemcsak ugyanabban a műben, de ugyanannak a műnek egyazon fejezetében fordul elő a solitudo szó éspedig félreérthetetlenül /!/ nem lakatlan, hanem éppen ellenkezőleg időnként túlnépesedett /!/ terület jelölésére. Iustinus /II 2/ nyomán ugyanis egyebek mellett így jellemzi Regino a magyarok honfoglalás előtti hazáját illetve annak lakóit: Homini-bus hanc /sc. Scythiam/ inhabitantibus inter se nulli fines, perraro enim agrum exercent, nec domus illis ulla aut tectum vel sedes est, armenta et pecora semper pascuntibus, et per incultas solitudines semper errare solitis. Uxores liberosque secum in plaustis vehunt, coriis imbrum hiemisque causa tectis pro domibus utuntur ... Habundant /!/ vero tanta multitudine /!/ populorum, ut eos genitale solum non sufficiat alere. Ilyen

túlnépesedés alkalmával szokott sor kerülni kivándorlásra a "szkita" nomádok steppéiről, foglalhatnánk össze modern kifejezéssel azt, amit Regino a magyaroknak a Kárpát-medencébe költözése kapcsán elmond. Mindenesetre, ha Szkitia /Scythia/ pusztái /solitudines/ bővelkedtek népek sokaságában /habundabant ... multitudine populorum/, akkor krónikásunk nyelvhasználata szerint az avarok pusztái /Avarum solitudines/ sem tekinthetők az avaroktól lakatlanul hagyott, hanem ellenkezőleg nomadizáló avarok által benépesített területnek.²² És ezek az avarok a Regino-hely kontextusa szerint nem tartoztak sem Bulgáriához, sem I. Szvatopluk Nagy-Moráviájához, sem a frank birodalom keleti tartományához /amelyet Karantánia örgrófja kormányzott/. Önállóak voltak ezek az avarok, amikor a honfoglalás során először az ő országukba telepedtek be a magyarok, — ez olvasható ki az egykorú krónikás szavaiból.

3. Az előző bekezdésben elmondottak fényénél, miszerint az Avarum solitudines szabad avaroktól lakott pusztákat jelölhet, új megvilágításba kerül a fuldai évkönyveknek a magyar honfoglalás korával foglalkozó egykorú híradásanyaga. Mikor 892-ben Arnulf király Szvatopluk Morvaországára ellen segítségül hívta a magyarokat, akkor azok Etelközből jöttek. Nevük Ungari az annalesben. Ettől kezdve viszont a magyar törzsszövetség egy része, úgy látszik, megmaradt a Kárpát-medencén belül,²³ és pedig elsősorban az "avarok pusztáin" vetvén meg a lábát. Az is bizonyosra vehető, hogy az új jövevények részben erővel, parancsszóval, részben a hadizsákmány kecsegtető kilátása folytán

magukkal tudták vinni a következő évek háborúiba, kalandozásai-
ba az ujonnan megszállt puszták avar lakóit. Ezért
emlegethetik a szabad avarok mezőin megtelepedett és a-
varokkal együtt hadba szálló magyarokat 894-től a fuldai év-
könyvek "Avari qui dicuntur Ungari" néven /a. 894, 896 in.,
900/ vagy éppen egyszerűen "Avari" elnevezéssel /a. 895,
896 med., fin./. ²⁴ A keleti frank birodalom krónikásának
sokkal inkább szeme előtt voltak az immár a Kárpátokon
belülre költözött és ott az avar maradványokkal szimbiozis-
ba került magyar néprészek, mint a távoli Etelközben ma-
radottak. Természetesen az előbbiekre kínálgató "Avari
/qui dicuntur Ungari/" elnevezést használta az utóbbiak
895 évi bulgáriai háborújáról szólva is.

A solitudines Avarum a 895-ös honfoglalás után is
a magyarság szállásterületének a központja maradt egészen
900-ig. Eddig ugyanis a Dunántúlt még nem vette birtokba
Árpád és Kurszán népe. Ez csak 900 második felében tör-
tént meg. ²⁵ Ezutánól válnak a magyarok a nyugati króni-
kás szemével nézve immár Pannónia /és nem az avar puszták/
lakóivá. Nyilvánvalóan ennek a helyzetváltozásnak a nyoma
a fuldai évkönyvekben, hogy a 901-es és 902-es bejegyzé-
sek már csak Ungari elnevezéssel szólnak a Karantániába
és Morvaországba törő magyarokról.

Aligha véletlen, mint erre a fentiekben céloztunk,
hogy éppen azalatt szerepel csak az avar szó a magyarság
elnevezéseként, míg a magyarságot a frank annalista ka-
texochén az Avarum solitudines lakójának tudja. A fuldai
évkönyvek Avarus = Ungarus névhasználata esetében tehát

nem pusztán nyelvi archaizálással állunk szemben, mint annyi más görög és latin szöveg kapcsán, amely későbbi lovas nomádokat korábbiak elnevezésével illet /leggyakrabban szkitáknak vagy hunoknak mondván őket/. Az évkönyvíró kérdéses szóhasználata a kortárs Reginoval szembeállítva avar népmaradványoknak a tovább élését tanúsítja egészen a magyar honfoglalásig, olyan avarokét, akik sem a bolgár, sem a morva, sem pedig a keleti frank hatalmi szférába nem tartoztak a IX. század végén.

J e g y z e t

- ¹ P. J. Schafarik, Slawische Alterthümer II., Leipzig 1844, 208, 455, 588 /felvetődik itt az Abodriti~Bodrici~Bodrog és a Praedenecenti~Braničvo~Braničevci összefüggés gondolata/; J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903, 116-117, 139-142 /a Braničevci ill. Braničvo neveket Maszúdinál ill. Idriszinél is fellelhetőnek véli/; L. Niederle, Slovanské starožitnosti, oddíl historický II., Praha 1906-1910, 418-419; Melich J., A honfoglaláskori Magyarország, Bp. 1925-1929, 146-151, 198; Gy. Györffy, Das Güterverzeichnis des griechischen Klosters zu Száva-szentdemeter /Sremska Mitrovica/ aus dem 12. Jahrhundert: Studia Slavica 5 /Bp. 1959/ 13-15 /a szerző a Havasalföldön a XII. század derekán megfogható prodnik~brodnik nevű néppel hozta kapcsolatba a praedenecentusokat/; Str. Lišev: Fontes Latini historiae Bulgaricae II., Serdicae 1960, 51; H. Bulín, Podunajští "Abodriti": Slovanské Historické Studie 3 /Praha 1960/ 5-44 /a legrészletesebb tanulmány az Abodriti Praedenecenti problematikájáról/; T. Lehr-Splawinski--V. Frančić, Braničevcy: Lexicon Antiquitatum Slavicarum I., Wratislaviae 1961, 160 /lásd még ugyanitt III., Wratislaviae 1967, 441-442 = W. Swoboda, Obodrzyce naddunajscy/; V. Gjuselev, Bulgarisch-fränkische Beziehungen in der ersten Hälfte des IX. Jhs.: Byzantinobulgarica 2 /Sofia 1966/ 25-34, 38; L. Havlik,

D. Bartonková: *Magnae Moraviae fontes historici* /Brno/ I. /1966/ 46-51, II. /1967/ 28, III. /1969/ 288-290; V. Zlatarski—P. H. Petrov, *Istorija na Bălgarskata Dăržava prez srednite vekove I l.*, Sofija 1970, 400-403; Gy. Fülöp, *La survivance des Avars au IXe siècle*: *Alba Regia* 16 /1978/ 89; V. Beševliev, *Die protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte*, Amsterdam 1981, 281-285.

- ² Legtöbben kétségtelenül helyesen Geographus Bavarus írásában az Osterabtrezi népvét is a keleti /Oster-/ abodritusokra /-abtrezi/ vonatkoztatják. Ez a forrás azonban későbbi korszakról vall, mint a hennünket itt foglalkoztató időszak. Vö. egyebek mellett B. Horák—D. Trávníček, *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii* /t. uv. Bavorský geograf/, Praha 1954, 2, 23-24, 66-67.
- ³ Azokkal a kutatókkal értek egyet, akik csak a timocianusokat tekintik Bulgáriától elpártolt népnek, az abodritusokat nem /e tekintetben osztom Bulín és Gjuselev filológiaiilag egyedül elfogadható szövegértelmezését/. Másfelől az itt szereplő abodritusokban a déli /Duna vidéki/, nem pedig az északi /Elba környéki/ ilyen elnevezésű népet látom /a frank birodalom délkeleti lakóiról ill. szomszédairól látszik szólni a kérdéses mondat/. A fuldai évkönyv híradását visszhangozza Anonymi vita Hludowici PII 31.

- ⁴ Az Abodriti Praedenecenti hódoltatása lehetett az a hadjárat, amelynek során /O/negavon/aész/ bolgár főember a Tiszába veszett; lásd Omurtag kán márványoszlopra vésett gyászfeliratát: V. Beševliev, *Pärvobälgarski nadpisi*, Sofija 1979, 214-216 /No. 60/. A 827-829 évi bolgár-frank összezsapások nem annyira a Tisza, mint inkább a Duna és Dráva mentén zajlottak /*Annales regni Francorum*, a. 827; *Annales Fuldenses*, a. 829/, míg a praedenecentusok, mint lejjebb megbeszéljük, éppen a Tisza táján éltek.
- ⁵ Elméletben feltételezhető persze, hogy a szóban forgó "Dacia" lakói akkor, amidőn Nagy Károly a területet frank befolyás alá vonta, még nem a szláv praedenecentusok voltak, hanem az avar birodalom steppei eredetű népesítéséből kerültek ki, s csak a kaganátus leverése nyomán vált lehetővé szlávoknak a "hunok" helyébe telepítése /vö. pl. *Coversio Bagoariorum et Carantanorum* 6: *Sclavi post Hunos inde expulsos coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare*/. Ám az ilyen lakosságcserelődés feltételezése esetén is valószínű, hogy ez a folyamat 814-ig lejtátszódot /s nem a 814-818 közötti rövid időszakban került rá sor/.
- ⁶ A Duna-Tisza közéről a nem hódoló avarokat már 796-ban elkergették a frank csapatok /*Ann. qu. d. Einhardi*, a. 796; vö. *Paulinus Aquilegiensis, Versus de Herico duce* 4/. Ekkortól terjed ki a frank befolyás a Dél-Alföldre ? — A birodalmi évkönyvek szerint 805-ben

avarok kaptak a császártól lakóhelyet inter Sabariam et Carnuntum, mert korábbi szállásaikon a szlávok zaklatása miatt nem maradhattak. Vajon a Duna-Tisza közéről jöttek ezek az avarok /vö. I. Bóna, "Cundpald fe-cit": Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 18, 1966, 319-324/, s az ő szállásuk /vagy annak egy része/ lett a praedenecentusok lakóhelye? -- 811-ben Duna környéki szlávok vezéreit is a császár színe elé hozták frank parancsnokok, akik az avarok és szlávok viszálkodásainak végét vetni vonultak ki /Annales regni Francorum, a. 811/. Ezek között a szláv vezérek között voltak a praedenecentusok főnökei is?

⁷ Lásd pl. Gjuselev, id. mű 29 /"...nördlich der Donau"/. Bulín /id. mű 29/ alapos topográfiai fejtegetéseinek végső megállapítása is az, hogy az a "Dacia", amelyről az évkönyvek beszélnek, "legalább" a Tiszáig ért nyugat felé. Nem veszi észre az egyébként értékesített Einhard-féle passzus "utramque Pannoniam" szavainak a súlyát, ami félreérthetetlenül amellet szól, hogy a kérdéses Dacia nyugat felé a Dunáig terjedt.

⁸ Liudewit a 818-823 években /Ann. regni Francorum/ Pannonia Inferior vezére, Siscia /Sziszek/ látszik fővárosának, s általában a Dráva mentén és attól délre tevékenykedik. Ekkoriban tehát Pannonia Inferior nagyjából a Dráva-Száva közével azonos. Ami a Dráva vonalától északra fekszik, az Pannonia Superior; ezen át vonult 820-ban az egyik birodalmi sereg a lázadó Liudewit ellen,

s hogy őt /Pannonia Inferiorban/ elérje, a Dráván kellett átkelnie. Vö. egyébként Á. Cs. Sós, Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert, Wiesbaden 1973, 17-20.

- ⁹ Egyébként egy ilyen, a Duna-Tisza közét is felölelő "Dacia" képzelet megtekinthető Aventinuszánál is, aki ma már elveszett Karoling kori kútfőkből merithetett /Annales Boiorum IV 20 p. 640, 32-34 ed. S. Riezler/.
- ¹⁰ Lásd például Á. Cs. Sós, id. mű 21-22. — Váczy P.: Győr. Várostartörténeti tanulmányok, Győr 1971, 57-58, 63 egészen 870 tájáig fennállónak tekintti a frank függőségben élő "regnum Avarorum"-ot.
- ¹¹ A szöveg mérvadó kiadása: W. Lehr, Pilgrim, Bischof von Passau, und die Lorcher Fälschungen, Berlin 1909, 31-34 /Lásd még R. Marsina, Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I., Bratislaviae 1971, 5-6 [No. 4]/. A kiterjedt szakirodalom főműveire lásd G. Labuda, "Passawa", "Pilgrim": Lexicon Antiquitatum Slavicarum IV., Wratislaviae 1970, 37-38, 103; A. Lhotsky, Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs, Graz-Köln 1963, 167-170.
- ¹² Az idetartozó számtalan írásból példaképpen ragadom ki a következőket: Lehr, id. mű 13-26 /a hamisítványok hiteles mintáiról/; J. F. Böhmer—E. Mühlbacher, Regesta Imperii I., Innsbruck 1899, 1904, No. 299, 778, 1942; Th. Sickel, Die Urkunden Otto des II.

- /Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae II 1./, Zürich 1888 /Nachdruck 1956/, No. 111, 136, 167; vö. még pl. H. Wagner, Urkundenbuch des Burgenlandes I., Graz-Köln 1955, No.3.
- ¹³ II. Jenő pápa egy máig fennmaradt irata /Ph. Jaffé, P. Ehwald, alii, Regesta pontificum Romanorum I., II., Lipsiae 1885-1888, No. 2558/ és Jámbor Lajosnak egy e pápához intézett írása /Böhmer--Mühlbacher, id. mű No. 790/ rendelkezésére állott Piligrimnek hamisítványai készítésekor /Lehr, id. mű 22/. Így egyáltalán nem lehetetlen, hogy a 824-827 évekből más hiteles dokumentumokat is olvasott Piligrim, csak azok azóta elvesztek, de visszhangoznak II. Jenő pápa hamisított diplomájában. Az avar tudun /és a morva Moimir/ történeti szerepe II. Jenő pápa idején akkor is származhat napjainkra nem maradt, de Piligrim idején még meglévő hiteles kútfőből, ha II. Eugenius és Urolfus passauai püspök szinkronizmusa nyilvánvalóan hibás is /Urolfus 804-806 táján volt Passau főpapja/.
- ¹⁴ A hadjárat legújabb feldolgozásai: V. Beševliev, Die protobulgarische Periode 240-248; I. Duǵǵev, La chronique byzantine de l'an 811: Travaux et Mémoires 1 /Paris 1965/ 205-254. Felfogásom annyiban tér el a két bolgár kutatóétól, hogy a bizánci sereg Bulgáriába hatolásától pusztulásáig lepergett események számára, a július 20-25 közötti pár napot /így Theophanes a.m. 6303/ túl kevésnek látom. A bizánci sereg szombati

katasztrófájának júl. 23-ra datálása téves ugyan a 811 év krónikájában /a szombat júl. 26-ra esett/, ám ez nem elegendő ok, hogy eleve hitelt nem érdemlőnek minősítsük azt a másik /önmagában nézve valószínű/ híradást is, miszerint Krum fővárosának /Pliszkának/ a felégetése után a császár tétovázása 15 napig tartott. A bolgárok 15000 /Theophanes/ ill. 12000 /névtelen krónika/ főnyi veszteségéről szóló híradást egyazon /s nem két különböző/ eseményre értem Dujčevvel, s a két számadat közül a kisebbet látom elfogadhatóbbnak. Az 50000 katona vesztéről szóló közlés bizonyára túlzott.

- 15 Krum az uralma alá vetett avarokat /Suda s.v. Bulgaroi/ 814-ben gyülekeztetési paranccsal szólíthatta hadba; Scriptor incertus de Leone Armenio /p.347 rec. I. Bekker: Leonis Grammatici chronographia, Bonnae 1842/ a szünathroizó igeét használja ebben az összefüggésben. Az i g y besorozott avarok 811-ben jórészt odavesztek a kezdeti bizánci hadi sikerek következtében. Niképhorosz megsemmisítésének közvetlen előzményeiről szólva viszont a 811 év krónikája /Dujčev, id. mű 212, 43/ a miszthoomai ige használatával világosan jelzi, hogy ekkor zsold fizetésével állított szolgálatába avarokat Krum. -- Gjuselev /Byzantinobulgarica II 22/ kétségbe vonja, hogy a Suda avar hadifoglyokról szóló híradásából Krum hódítására szabadna következtetni az avar kaganátus területén. Ez szerinte ellentmondana az avarok zsoldba fogadása hiteles tényének. Magam úgy vélem,

nincs szó ellentmondásról. Krum az egykori Avarország egy darabját Bulgáriához csatolta s az itt élő avarokat parancsszóval hívhatta fegyverbe. Északabbra a Tiszántúlon és a Duna-Tisza közén "szabad" avarok éltek; ezekből fogadhatott zsoldosokat a bolgár kán.— XII-XIV. századi szláv synaxariumok /ill. prologok/ szerint /v/egre~ /o/ugre segítették Krumot Niképhorosz legyőzésében. Én ezt a népnevet Dujčevvel az avarok anakronisztikus elnevezéseként értelmezem /Antik Tanulmányok 22 [1975] 150-151/; Király P. viszont magyar segédcsapatra gondol /Magyar Nyelv 72 [1976] 136-48, 257-68, 408-22/.

- 16 Dujčev /id. mű 236/ például bizonyosan erre gondol, amikor úgy véli, hogy Pannoniából jöttek a Krum zsoldjába szegődő avarok.
- 17 Regino tájékozottságára jellemző, hogy a nyugati kortársak közül ő az egyetlen, aki a besenyő nyomásról, mint a magyarság honfoglalásának egyik főokáról megemlékezik.
- 18 A kézirati hagyomány romlott "spacione", "spatione" szavát a legtöbb kiadó piscatione főnévre javítja. De a nomád életmódot kiemelő passzusba jobban illik a /paleogeográfiailag legalább annyira kínálkozó/ pastione emendáció.
- 19 K. Reindel: Handbuch der bayerischen Geschichte I. /Herausgegeben von M. Spindler/, München 1967, 204-209,

- 214, 285-286, 295-298 /Liutpold/; M. Mitterauer, Karolingische Markgrafen im Südosten, Wien 1963, 168; E. Dümmler, Geschichte des Ostfränkischen Reiches III., Leipzig 1888 /Nachdruck: Hildesheim 1960/ 394-630 passim /Liutbold/.
- 20 Lásd pl. I. Bóna, Ein Vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn /1945-1969/: Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 23 /1971/ 333. Vö. Györffy Gy.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp. 1975, 31.
- 21 G. Jäger, Einführung in die Klassische Philologie, München 1980, 61, 95 /Individualstil, Persönlichkeitsstil, Werkstil/.
- 22 A honfoglaló magyarokról szólva nem mechanikusan, forrásainak /Iustinusnak, Paulus Diaconusnak/ a szövegét másolva, hanem önálló fogalmazásban használja a "solitudines" kifejezést Regino. Ugyanigy saját szövegezésű az a "Habundant" kezdetű mondat is, amelyben a pásztornépek legelőterületeinek a túlnépesedésére utal. A Iustinusnál talált főnevet tehát saját szókincsének a részévé tette a krónikás, ám biztosan nem "lakatlan elhagyott terület" értelemben.
- 23 Igaz, egymástól különböző beállításban és forrásinterpretációkkal, de egyre több kutató teszi magáévá azt a nézetet, miszerint a magyar törzsszövetség egy része már a 895 előtti években nemcsak kalandozott, hanem meg is állapodott a Kárpátokon belül. Lásd például

legújabbán Kristó Gy., Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Bp. 1980, 151-171.

- ²⁴ Az Arnulf által a keresztény világra szabadított magyarokat későbbi források is azonosítják azokkal az avarokkal, akiket egy legendásan kiszínezett tradíció szerint a diadalmas Nagy Károly messze üzött és elreteszelt birodalmától; lásd Widukind, Res gestae Saxonicae I 17-19 /vö. Liudprand, Antapodosis I 5, 13/.
- ²⁵ Lásd egyebek mellett: Fodor I., Verecke híres útján, Bp. 1975, 236; Györffy Gy.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp. 1975, 40-45; Kristó Gy., id. mű 204-217.